

Doi contemporani ciudați Wittgenstein și Heidegger

Mircea Lăzărescu
Mai 2009

Filosofia lui Wittgenstein e impregnată de spiritul secolului XX, pe care-l și fecundează. Ea se singularizează însă față de majoritatea celorlalte curente de gândire. Filosofia minții lansate de Ryle îi este ulterioară deși preocuparea față de memorie, învățare, limbaj sunt constante la el. La fel, ceea ce s-a numit logica acțiunii, logica deontică, filosofia actelor de gândire, toate își au actul de naștere după ce Wittgenstein a încetat să gândească. Acel amestec între filosofie și știință, cercetare aplicată, care a culminat în cognitivismul filosofic nu se potrivește meditativului Wittgenstein, a plecat spre o meditație interioară interogativă, deși plutesc în același aer. E interesantă și punerea în raport a gândirii sale față de alte două mari direcții de gândire: Fenomenologia lui Husserl față de care se poziționează prin opțiunea pentru derivarea limbajului interior din cel public și analitica Daseim-ului a lui Heidegger de care se apropie prin impersonalul (sau suprapersonalul) formelor de viață și preocuparea față de „lume”. Vom încerca un comentariu în această direcție pornind de la două citate din „Despre certitudine”

106. Un adult i-ar fi povestit uni copil că a fost pe lună. Copilul îmi povestește aceasta, iar eu îi spun că a fost doar o glumă, că acela nu a fost niciodată pe Lună, că nimeni nu a fost vreodată pe Lună: Luna este departe, foarte departe de noi, și nu poți să te sui sau să zbori până acolo. Dacă acum copilul ar insista că poate exista o cale prin care să poată ajunge acolo, doar că eu nu o cunosc, ce aş putea să replic? Ce aş putea să replic adulților unui trib care cred că oamenii merg uneori pe Lună (poate așa își explică visele) și totuși admit că nu se poate sui sau zbura acolo cu mijloace obișnuite. Un copil însă nu se va crampona, de obicei, de o asemenea credință și va fi ușor convins de ceea ce îi vom spune în mod serios.

264. Îmi pot imagina acest caz: Moore a fost prins de un trib sălbatic și ei își exprimă bănuiala că el ar fi venit de undeva dintre Pământ și Lună. Moore le spune că el știe că ... , dar nu le poate oferi temeiurile pentru certitudinea sa, fiindcă ei au idei fanteziste despre capacitatea de a zbura a unui om și nu știu nimic despre fizică. Aceasta ar fi o ocazie pentru a rosti acel enunț.

265. Dar ce spune enunțul mai mult decât „nu am fost niciodată în cutare loc și am temeiuri constrângătoare și cred asta”?

266. Și aici ar trebui să se mai spună și ce sunt temeiurile constrângătoare.

Povestea cu omul ce ar fi fost pe Lună este scrisă cu nici 20 de ani înainte ca un om să fi fost efectiv acolo. Lăsând la o parte contrastul pe care Wittgenstein încearcă să-l creeze între ceea ce crede un copil sau un primitiv și ceea ce crede un „adult matur civilizată” al timpurilor noastre, există evident o diferență între „lumea” în care trăia Wittgenstein și lumea generației imediat

următoare. Jocurile de limbaj și formele de viață care le poartă sunt, evident, ale câte unei lumi umane. Lăsând la o parte distincția între relativismul cultural și cel logic însuși gândirea lui Wittgenstein e solidară cu o lume. Și de aceea analiza conceptului de lume ca și componentă esențială a existențialului fundamental in-der-Welt-Sein nu poate fi străină de filosofia lui Wittgenstein care o exemplifică. Jocurile de limbaj, care se metamorfozează și ele sunt practici ale câte unei lumi în care muritorii și gânditorii le folosesc, le practică atât pentru a susține lumea și a o face să funcționeze cât și pentru a căuta fundamentările, întemeierile a „ceea ce este”, a ființării.

Wittgenstein își pune problema limbajului privat ca derivând din cel public dar nu ridică tema „fundamentării” cunoașterii în certitudinea subiectivă de sine a ființei cogitante. Poate că și această temă – sau soluție? – ar fi putut fi inserate de Wittgenstein în jocurile lingvistice a unei lumi ce a cultivat, după Augustin, cu prisosință subiectivitatea și relația fundamentatoare a lumii cu un necondiționat absolut. În cele din urmă nu e așa de complicat să se prezinte ciudățenia cu care ar fi fost privit argumentul lui Descartes în perioada de aur a filosofiei grecești. Heidegger ar fi spus probabil că lumea greacă „nu se deschisese” încă pentru că din trascendența ei întemeietoare să facă parte, să capete relief deosebit, subiectivitatea conștientă și absolută a unui creator unic. Această „deschidere” a lumii moderne spre subiectivitate, care s-a consolidat între Descartes și Kant a pus temelii unei alte lumi. Lume care, pe vremea în care gândește Wittgenstein, începe să se erodeze și să se deschidă în altă direcție Heidegger, contemporanul lui Wittgenstein a denunțat supremația tehnicii, pe care o vedea instaurându-se în jur, în lumea sa. Dar în același timp combate cu vehemență ideea substanțialistă despre lucruri – ca res extensa – ce face parte din lumea ... de la Descartes pledând pentru una funcționalistă, în spiritul vremii sale și a ideii lui Wittgenstein despre jocurile de limbaj.

Cei doi mari contemporani, Heidegger și Wittgenstein nu au dat semne că se cunosc și că se interesează unul de gândirea celuilalt. Dar, într-un fel, făceau parte amândoi, în stiluri diferite, din aceeași lume. Și, amândoi se preocupă de limbaj, din direcții diferite, e adevărat, dar pentru fiecare limbajul îl învăluie pe omul gânditor. Heidegger spune chiar că el, limbajul, este „gazda ființei”. În această lume nouă în care în psihologie se dezvoltă behaviorismul și în filosofie pragmatismul, raportul dintre gândire, vorbire și fapte (comportament) începe să fie altfel înțeles. De rostit se rostește și cu fapta, cu acțiunea, vorbele sunt și instrumente cu care se fac lucrurile – cum se exprimă Austin – iar instrumentele de acțiune produc efecte rostitoare. Apare ideea acțiunii comunicative – a lui Habermas – iar hermeneuții ca și Ricoeur comentează metafora vie. În această bravă lume nouă Godemer pune accentul pe tradiție și autoritate. Despre tradiție și autoritate ne vorbește însă și Wittgenstein, ca stând la baza „științelor” noastre, a ceea ce știm și credem, cu baza evidențelor și certitudinilor noastre.

În acest context, în această nouă lume, a crescut semnificativ unui vechi concept, cel de „practică”.

Wittgenstein vorbește constant despre practica lingvistică, despre faptul că jocurile de limbaj constau dintr-o „practică”. Acțiunea comunicativă a lui Husserl face parte, în cele din urmă, din universul practicilor. Despre practici umane vorbește și Husserl în „Criza conștiinței europene”, relevând importanța unei forme speciale careia îi spusese „practică teoretică” (iar în spatele acesteia ar sta intersubiectivitatea transcendentală). Conceptul de practică e unul vechi iar prin „Critica Rațiunii Practice” Kant a întărit semnificația sa etică. Religia catolică a vorbit mereu de credincioși practicanți, diferiți de cei ce nu participă la mesă. Despre Heggel, Marx a mutat semnificația practicii în noi direcții. Pe de o parte în sens economic, ajungându-se a se vorbi de practica muncii, a producerii de bunuri de consum, de întrebuințare. Pe de altă parte în direcția „praxisului” socio-politic. Acesta a rămas un înțeles constant în secolul XX, mai ales după Lenin și odată cu teoretizarea de către Marcuse a praxisului revoluționar. Dar și ca o temă a filosofiei socio-istorico-politice, mai ales în dezbaterile școlii din Frankfurt și a școlii din E... revenind, la închiderea cercului acestui interesant joc lingvistic al secolului XX, ajungem din nou la o practică teoretică asertată, după Husserl, la un moment dat de Althusser.

E greu de articulat ideea practicării jocurilor de limbaj cu conceptul de practică teoretică. Acesta se referă mai ales la construcția și metamorfoza doctrinelor și teoriilor științifice. Heidegger se referă în *Die Welt der Weltanschauungen* la acest sens nou al „Științei” care a început să se impună după Renaștere și care e diferit de „episteme” grecesc, de „doctrina” medievală și chiar de înțelesul pe care-l avea „știința” pentru Heggel, atunci când scrie și publică „Știința Logicii”. E vorba de o știință ce se referă la lume înțeleasă ca re-prezentare în cadrul unei polarizări subiect-obiect și a cărei adevăr stă sub semnul „corectitudinii” corespondenței dintre res și intellectum. Știința care se desfășoară într-o instanță relativ impersonală – oricum suprapersonală – în care, chiar dacă marii creatori au un cuvânt grecesc, „progresul” se realizează printr-o participare multiplă, instituțional funcționarească a armatelor de cercetători. Așa se impune o „știință normală”, așa se dezvoltă o „paradigmă științifică” – în sensul lui Kuhn – așa se confirmă sau se infirmă (se „falsifică”) marile teorii, în sensul lui Popper. Practica cercetării științifice instituționalizate și în ansamblu tot ceea ce ține de „practica teoretică” se desfășoară după alte coordonate decât cele comentate de Wittgenstein ca făcând parte din practicarea jocurilor de limbaj, a căror „forme de viață” sugerează mai degrabă desfășurarea vieții cotidiene, acea instanță umană pe care Husserl o indica drept *Lebenswelt* iar Heidegger ca fapticitate a cotidianului, marcată de *Das Man*. Dar, felul în care comentează Heidegger instanța *Das Man* – plasând-o în polaritate cu autenticitatea trăirilor angajate ce urmează experiența angoasei – este, într-un fel, peiorativă. Parcă, plasându-se în zona *Das Man*, omul se depersonalizează. Ceea ce nu e sugerat chiar așa de pregnant de conceptul husserlian a *Lebensweltului*. Și nu e deloc presupus de jocul de limbaj.

Jocul de limbaj este gândit ca ceva relativ imprezibil „ca și viața” spune Wittgenstein. Nu a refuzat ideea unei spontaneități care poate fi, de ce nu, și creatoare. De fapt noul, creația, pulsează de îndată ce părăsim cadrele rigide, reprezentational-picturale ale lumii configurate în *Tractatus* ... iar de cealaltă parte, la celălalt mare gânditor contemporan a lui Wittgenstein, omul acesta care ființează într-o moarte, e în același timp capabil de autenticitatea marilor angajări creative.

Povestea ci Das man-ul și cu aruncarea omului în lume, este un cadru general. Nimic nu stă locului în aceste teritorii în care timpul vremuiește. Dacă „metafizica occidentală” își are istoria ei – ceea ce înseamnă început și sfârșit, dacă însuși filosofarea este istorică – în sensul că, așa cum o știm noi, a început cândva, prin punerea problemei ființei și nimicului, sfârșind altundeva cu aceste probleme așa cum au ajuns ele să fie puse – această pulsație continuă de prozeificare a Dasein-ului ce ființează mereu prin jocurile sale de limbaj, neîncetând să iasă din ascundere și să intre în ascundere – cu problema ființei cu tot – întreaga această neliniște a structurii, afirmării și estompării subiectivității, ne poartă cu ea, pe toți, inclusiv pe noi, cei ce încercăm să medităm acum.

Problemă e „cine” ne mișcă, pe lângă și alături de ce decidem noi, ființe libere și responsabile, să ne mișcăm „Cine” nu în sens administrativ, politic sau istoric: ci „cine”, în această desfășurare fenomenologică a peripețiilor la care participăm, prin grădina cărărilor ce se bifurcă.

Cineva – dar nu imeni sau oricine – va selecționa undeva, cândva, ceva.